

Elena Urbancová: *Cnosť v tóge*

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov 2002

Koncom minulého kalendárneho roka boli všetci záujemcovia o antickú filozofiu z radov filozofov, filológov, ale aj iných príbuzných odborov potešení mimoriadne záslužným vydateľským počínom Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, ktorá pod názvom *Cnosť v tóge* vydala monografiu Eleny Urbancovej s podtitulom *Pojem virtus vo filozofii M. Tullia Cicerona*. Práve vo vianočnom čase, keď sa azda všetci viac zamýšľame nad otázkami mravného dobra, sa mi tak dostala do rúk kvalitná kniha, ktorá minucióznym spôsobom mapuje etické názory azda najväčšieho filozofa medzi antickými politikmi a azda najväčšieho politika medzi antickými filozofmi Marka Tullia Cicerona.

Monografia Eleny Urbancovej sa celkovo člení na tri ťažiskové kapitoly, ktoré dopĺňa pomerne rozsiahly záver, v ktorom si čitateľ ešte raz – takpovediac z nadhľadu – oživí tie najdôležitejšie momenty Ciceronovej eticko-sociálnej doktríny. Knihu uzatvára veľmi užitočný prehľad pramennej, ako aj sekundárnej literatúry, ktorý poslúži čitateľovi s hlbším záujmom o ciceronovskú filozofickú problematiku ako základná monotematická bibliografická orientácia v danej oblasti. Skôr, ako uvediem niektoré čiastkové momenty Ciceronovej etickej doktríny, a najmä osobitosti ich vedeckého spracovania autorkou, dovoľm si načrtnúť základnú koncepcnú líniu jednotlivých kapitol monografie.

V prvej kapitole rozoberá autorka pojmy, ktoré sú akýmsi všeobecno-filozofickým základom pre Ciceronovu etickú koncepciu. Výklad sa pritom zďaleka neobmedzuje len na odkazy na rozličné metafyzické a epistemologické koncepcie v samotnom Ciceronovom diele, ale prezrádza autorkinu erudíciu a historicko-filozofickú „zorientovanosť“ aj v gréckej filozofii, ktorá tohto mysliteľa najväčšmi ovplyvnila: Platón, Aristoteles, starý, a najmä stredný stoicizmus. Významnou súčasťou výkladu je podrobná konceptuálna i historicko-filozofická analýza filozofických termínov ako *natura*, *ratio* a *habitus*, ktoré sú v tomto kontexte kľúčové.

Druhá kapitola – veľmi vhodne pomenovaná „*Virtus actiosa* alebo činná cnosť“ – je venovaná *virtus* (gr. ἀρετή) ako etickému pojmu, ktorý dokázal Cicero preniesť z teoretickej gréckej filozofickej reflexie sveta a človeka do praktických súradníc rímskeho mudra – praktika a predovšetkým mudra – politika.

Predmetom tretej kapitoly je veľmi podrobná historicko-filozofická a filologická analýza tých pasáží rozsiahleho Ciceronovho diela, ktoré sú relevantné pre rekonštruovanie obrazu štyroch základných antických cností zo špecifického uhla pohľadu tohto praktického rímskeho mysliteľa. Autorka monografie pritom neustále sleduje

akúsi všadeprítomnú líniu Ciceronovho myslenia, ktorou je jeho presvedčenie o vnútornej jednote a nedeliteľnosti cnosti ako takej.

Základným lajtmotívom celej monografie je autorkina snaha vyčerpávajúcym spôsobom postihnúť spôsob, ako Cicero dokázal cez prizmu svojho prakticistického rímskeho ducha pochopiť, recipovať, svojským spôsobom pretaviť a nasledujúcim generáciám odovzdať etické učenie gréckych filozofov, ktorí ho najviac ovplyvnili. Prvá kapitola knihy je preto zaujímavým historickým exkurzom do gréckej, najmä hellenistickej filozofie, ktorej polemický „agonizmus“ tvorí podložie Ciceronovej etickej a politickej doktríny. Stoikom vyčítal Cicero ich determinizmus a to, že človek sa morálne nemôže vyvíjať. Preto ho v tomto smere viac inšpirovala etika Aristotelova, ktorá hovorí, že človeku sú vrodené len akési zárodoky cnosti, a ponecháva tak široký priestor pre mravné zdokonaľovanie človeka učením, výchovou, a najmä filozofiou.

V druhej kapitole sa Elena Urbancová zaoberá ďalšími zaujímavými (nezriedka aj z pohľadu filológa) aspektmi Ciceronom recipovanej gréckej ἀρετή, latinsky pomenovanej *virtus*. Pri svojej dôkladnej konceptuálnej analýze tohto ťažko preložiteľného latinského termínu vychádza z Ciceronovej etymológie, ktorá toto slovo odvodzuje z latinského *vir* (= muž). Takto poukazuje na zaujímavý sémantický posun v chápaní tohto pojmu, ktorý najskôr označoval charakteristické stránky ľudskej povahy, ktorými sa vyznačoval – pravda, z hľadiska dávnych Rimanov – správny muž: odvahu, udatnosť v boji, všestrannú telesnú a duševnú silu. Cicero si podľa autorky nie náhodou zvolil toto latinské slovo ako preklad gréckej ἀρετή; spomínaný významový posun spočíva len v tom, že „filozofická“ *virtus* u Cicerona už neoznačuje len superlatívny charakterizujúce Rimana – bojovníka, ale dobrého (lat. *bonus*), či presnejšie správneho, „kvalitného“ človeka vôbec. Elena Urbancová v tejto súvislosti veľmi vhodne so štipkou (azda feministickej?) výčitky voči Ciceronovi na s. 46 poznamenáva: „Ciceronovi môžeme mať akurát za zlé, že keď myslí a hovorí o človeku, hovorí a myslí v mužskom rode... Aby človek vykonal svoje „charakteristické dielo“, musí sa vyznačovať podľa neho takými vlastnosťami, ako je sila, zdatnosť, výkonnosť, odvaha a pod., a to sú všetko typicky maskulínne atribúty.“

Autorka veľmi presvedčivo na bohatom textovom materiáli ukazuje, ako Cicero zmieriňuje rigoróznou a v rímskom praktickom prostredí len málo použiteľnú morálku starej stoy. Vzorom je mu v tomto smere filozof strednej stoy Panaitios, ktorý na rozdiel od starého stoika Zenóna kladie dôraz na tzv. stredné povinnosti (*media officia*): ich plnenie už nepredpokladá dokonalú „superracionalistickú“ osobnosť stoického mudrca Panaitiovi spolu s Ciceronom postačí človek priemerný, ktorý má v sebe prirodzené sklony k cnosti, hoci jeho poznanie a rozum nemusia byť v dokonalom súlade s kozmickým Logom. Práve tento Ciceronov dôraz na „uskutočniteľný“ variant ideálu stoického mudrca, na sformovanie zásad akejsi „sekulárnej“ morálky bol podľa autorky tým momentom jeho politickej filozofie, ktorý sa ukázal ako veľmi inšpiratívny pre neskoršiu európsku filozofickú tradíciu.

Bytostným miestom uskutočnenia tejto „realistickej“ morálky je podľa Cicerona ľudské (či presnejšie politické) spoločenstvo. Autorka dokladá túto kľúčovú doktrínu Ciceronovej politickej filozofie (a zároveň krédo jeho života!) na veľkom množstve citácií z jeho diela (najmä v kapitolke *Virtus a humanitas*). Načrtáva nám tak nesmier-

ne pôsobivý (niekedy azda až trochu rozpoltený) obraz zbehlého Rimana praktizujúceho svoju (politickú) prax v intenciách gréckej (výsostne teoretickej!) filozofie.

K tejto veľkej Ciceronovej téme, totiž k bytostnej zrastenosti cnostného človeka s politickou angažovanosťou v obci, sa autorka veľmi podrobne vracia ešte raz pri skutočne minucióznej konceptuálnej analýze jednotlivých etických cností. S precíznosťou klasického filológa mapuje bod po bode celé konceptuálne pole Ciceronovej sociálno-etickej doktríny, ktorá mala neskôr veľký vplyv na ustálenie a precízovanie pojmoslovía v oblasti etiky, politického myslenia, ale napríklad aj európskeho práva. Najmä v kapitole venovanej spravodlivosti sa pred nami črtá pomerne detailný obraz Ciceronovej prirodzeno-právnej teórie, ktorá neskôr značne ovplyvnila politické a právne myslenie. Prinajmenšom túto časť monografie vrelo odporúčam do pozornosti študentom politológie, sociológie, histórie, a najmä filozofom pripravujúcim sa na skúšku zo sociálno-politickej filozofie či z filozofie práva.

Na záver možno jednoznačne konštatovať, že monografia Eleny Urbanovej *Cnosť v tóge* predstavuje na Slovensku celkom jedinečnú vedeckú publikáciu tak vzhľadom na neprebádanosť pertraktovanej témy, minucióznosť jej spracovania, spájajúceho filologickú erudíciu s filozoficko-historickým nadhľadom, ako aj z hľadiska možného praktického využitia monografie na humanitne orientovaných vysokých školách. Publikácia môže totiž poslúžiť nielen ako učebný text pre študentov filozofie či politológie, ale vzhľadom na množstvo citovaného primárneho textového materiálu aj ako zaujímavá monotematická latinská „čítanka“ pre študentov klasických jazykov s hlbším záujmom o antickú filozofiu. Žiaľ, obmedzený náklad prvého (dúfajme, že nie posledného!) vydania tohto diela sotva korešponduje s jeho potenciami.

Andrej Kaláš

Jorge Gracia: *Individuality: An Essay on the Foundation of Metaphysics*

(Albany: SUNY 1988)

Tvrzení, že individua jsou jedním z všudypřítomných prvků naší zkušenosti, působí jistě neproblematicky. Co přesněji však termínem „individuum“ rozumíme? K prvnímu přiblížení snad postačí uvést kontrast – individuum je to, co *není* univerzálií. Exemplárními příklady individuí jsou bezpochyby aristotelské první substance, tj. tento člověk, tato vrba, tento kus křemene. To ale neznamená, že jiné typy entit, jako jsou např. události, artefakty, výroky, věty, myšlenky, vlastnosti věcí atd. (s. 242, p. 4), by individua být nemohla. Nicméně, vzhledem k tomu, že zařazení těchto entit není neproblematické, ponechme je zatím stranou (viz sekce II. této recenze).